

Tourette syndrom

Indholdsfortegnelse

Resume	1
Baggrund	1
Symptomer og objektive fund	1
Differentialdiagnoser	2
Undersøgelser	3
Behandling	3
Monitorering	5
Referencer	5
Interessekonflikter	6
Appendiks	6

Resume

Tourette syndrom er karakteriseret ved tilstedeværelse af motoriske og vokale tics. Desuden ses ofte komorbide tilstande, såsom ADHD, OCD, raserianfald, søvnproblemer, symptomer på depression/vinterdepression, psykosociale og skolemæssige problemer og angstsymptomer. Behandlingen af Tourette syndrom er tværfaglig. Det mest generende symptom behandles. Første valg til behandling af tics er psykoedukation. Andet valg er adfærdsterapi/ticstræning, som tilbydes få steder i Danmark, bl.a. på Tourette Klinikken i Herlev og på børnepsykiatrisk afdeling i Skejby. Tredje valg er medicinsk behandling, som er en speciallægeopgave og skal varetages af neuropædiater, evt. i samarbejde med en børnepsykiater. Ved alvorlig komorbiditet overvejes henvisning til børnepsykiatrisk afdeling.

Baggrund

Tourette syndrom er en arvelig, kronisk neurobiologisk lidelse, karakteriseret ved tilstedeværelse af ufrivillige bevægelser (motoriske tics) og ufrivillige lyde (vokale tics).

Diagnostiske kriterier: mindst 2 motoriske og mindst 1 vokal tics, som har været tilstede i et år, debuterede før det 18. leveår og som ikke skyldes en anden fysiologisk årsag¹.

Forekomsten er 0,85 %² og forhold drenge:piger er 4:1³.

Patofysiologien bag Tourette syndrom er endnu ikke helt kendt, men syndromet er polygenetisk, de cortico-striato-thalamo-corticale kredsløb er involveret og der er tale om en forstyrrelse i neurotransmitterne dopamin, noradrenalin og serotonin⁴.

Symptomer og objektive fund

- Tics
  - *Motoriske tics*
    - Simple: blinker med øjne, ruller med øjne, rynker næse, grimasserer, bevæger hage og kæbe, hovedkast, trækker med skuldre, knækker fingre etc.

- Komplekse: flere muskelgrupper er involveret: hopper, klapper, bukker sig, sparker sig selv
        - Kopropraksi: anstødende handlinger eller provokerende gestus
        - Koprografi: nedskrevne anstødende ting
        - Ekkopraksi: efteraben af andres bevægelser
    - *Vokale tics*
      - Simple: rømmer sig, hoster, hakker, brummer, grynter, gisper, dyrelyde, kliklyde, skriger, sukker, puster luft
      - Komplekse: sætninger, fraser, ord
        - Koprolali: ukvemsord, seksuelle ord eller udtryk
        - Ekkolali: efterligninger af andres tale
        - Palilali: gentagelse af sidste stavelse, ord eller sætning af hvad man selv har sagt
    - *Sensoriske tics*: Fornemmelse i kroppen, der forudgår eller provokerer motoriske og vokale tics.
  - Komorbiditet
    - *ADHD*: kernesymptomer: vanskeligheder med opmærksomhed, hyperaktivitet og impulsivitet
    - *OCD*: kliniske karakteristika (ICD-10):
      - Forekomst af obsessioner og/eller kompulsioner gennem mindst 2 uger, der genkendes som egne tanker, er tilbagevendende, ubehagelige og interfererer med dagligdags funktioner.
      - Symptomerne søges modstået og må ikke opleves som lystbetonede i sig selv.
        - De hyppigste tvangstanke omfatter snavs og smitte, at noget frygteligt skal ske, sygdom, død, symmetri og religiøse tanker og angst for at forvolde sig selv eller andre skade.
        - De hyppigste *tvangshandlinger* omfatter vaskeritualer, checking ritualer, gentagelsesritualer, symmetri tvang, ordne/arrangere og tællen.
    - *Raserianfald*: kan ikke kontrollere aggressive impulser, ude af proportion med forudgående anledning
    - *Søvnproblemer*: mareridt, søvngænger, enuresis nocturna, svært ved at falde i søvn
    - Symptomer på *depression/vinterdepression*
    - *NOSI*: non-obscene socially inappropriate behaviour
    - *Psykosociale og skolemæssige problemer*
    - *Angstsymptomer*

Differentialdiagnoser

- Anfaldsvis optrædende sygdomme: epilepsi, godartede motoriske stereotypier, kronisk ticlidelse, benign infantil tremor, benign essentiel tremor, medicininducerede tics
- Akut opståede sygdomme: encefalitis, PANDAS (Pediatric Neuropsychiatric Disorders Associated with Streptococcal Infections), chorea minor
- Dystonier
- Ataksi

Undersøgelser

- Diagnose: Tourette syndrom er en klinisk diagnose og stilles, når ovenstående diagnostiske kriterier opfyldes
  - Til vurdering af sværhedsgraden af tics kan Yale Global Tic Severity Scale (YGTSS) (bilag 1) bruges^{5,6}. YGTSS er et klinisk instrument, der kvantificerer antal, frekvens, intensitet, kompleksitet og interferens af motoriske og vokale tics. Hvert domæne scores fra 0-5 for henholdsvis motoriske og vokale tics og summeres på tværs af tics og domæner (mulig score går fra 0 til 50).
- Komorbiditet:
  - ADHD: Som screening kan bruges ADHD-RS skemaer (bilag 2) fra flere miljøer typisk forældre, lærere og pædagoger⁶. Figur 1 (bilag 3) kan bruges til at vurdere om barnet scorer mere end cut-off værdi på koncentrationsproblemer og/eller hyperaktivitet/impulsivitet⁷.
  - OCD: Som screening kan bruges Children's Yale-Brown Obsessive-Compulsive Scale (CY-BOCS) (bilag 4)^{8,9}, som kvantificerer sværhedsgraden af tvangstanker og tvangshandlinger. Maksimal score er 40, dvs. 20 for tvangstanker og 20 for tvangshandlinger. En score på 10-18 giver mistanke om mild OCD, score på 19-29 tyder på moderat OCD, og score over 30 giver mistanke om svær OCD.

Behandling

Behandlingen af Tourette syndrom er tværfaglig. Det mest generende symptom behandles. Behandlingsindikationer for tics er smerter, forstyrrelse, funktionsnedsættelse i dagligdagen og/eller sociale problemer. Ved alvorlig komorbiditet overvejes henvisning til børnepsykiatrisk afdeling.

Behandling af tics

1. Første valg til behandling af tics er psykoedukation
2. Andet valg er adfærdsterapi/ticstræning
3. Tredje valg er medicinsk behandling

Adfærdsterapi/ticstræning

Træningen kan kun tilbydes af dertil uddannet sundhedspersonale og tilbydes på Tourette Klinikken på Herlev Hospital. Den indebærer et intensivt træningsforløb med træning hos en sygeplejerske i Tourette Klinikken i 1 time hver uge i 10-12 uger.

Ticstræning består af to forskellige metoder:

1. Exposure and Response Prevention: barnet forsøger at undertrykke alle sine tics så længe som muligt
2. Habit Reversal: barnet lærer en "modtic", dvs lave en anden bevægelse, der gør det umuligt at udføre en bestemt tic

Medicinsk behandling: Den medicinske behandling er en speciallæge opgave, som skal varetages af neuropædiater, evt. i samarbejde med en børnepsykiater. Symptomerne svinger og medicinsk behandling skal derfor prøves i mindst 3 mdr. ad gangen.

Ved lette tics (ofte uden komorbiditet):

- *Clonidin (Catapresan®)*: Startdosis 25 mikrogram kan med ugers interval øges til 75 mikrogram (eventuel højere), på 1-2 doser. Ophør: Aftrap over 1-2 uger.

Ved mere alvorlige tics:

- *Aripiprazol (Abilify®)*: Start forsigtigt med f.eks. 2 mg 1 x daglig i 2 uger, derefter 5 mg daglig. Kan øges til 10 mg og 15 mg
- *Risperidon (Risperdal®)*: Flere bivirkninger end Abilify. Startdosis 0.25 mg til 0,5 mg, øges hvis nødvendigt til 2-3 mg fordelt på 1-2 doser. Er velegnet til kombinationen af tics og udadreagerende adfærd.
- *Pimozid (Orap®)*: Startdosis 1 mg om aftenen kan med flere ugers interval øges til 4 mg (6 mg i sjældne tilfælde), fordelt på 1-2 doser.
- *Tetrabenazin (Nitoman®)*: Startdosis 12.5 mg x1 og stig langsomt til 25 mg x 2 evt 50 mg x 2
- Inden behandlings start skal man ved alle de nævnte stoffer undtagen *Clonidin* tage EKG (mhp QT(c)).
- *OBS metabolisk syndrom*: nedsat insulinfølsomhed, hypertension, dyslipidæmi, glukoseintolerens, abdominalfedme og øget BMI. Der skal tages faste glucose, faste triglycerider og faste kolesteroltal og blodtryk. Derefter monitorering efter plan (se nederst).
- *OBS ved seponering* langsom nedtrapning af psykofarmaka der ellers kan give rebound.

Behandling behandlingskrævende OCD og tics:

Evt behandling mod OCD opstartes i børne- og ungdomspsykiatrisk regi.

Behandling behandlingskrævende ADHD og tics:

- *Methylphenidat (MTP)*: Nogle studier har vist, at der er risiko for flere tics, når man behandler med *MTP*, men det er afkræftet i senere studier. Man kan forsøge *MTP* i forsigtige doser.
- Anbefalet maks. dosis 1,2 mg/kg
- Altid kortvirkende *MTP* i optrappingsfasen
- Efter optræning evt depottablet.
Medikinet® og Ritalin®: Virker ca. 4 timer. Dosis: Begynd med 5 mg x 2 og stig langsomt til f.eks. 10 mg x 3.
Medikinet® CR, Equasym® og Ritalin® Uno: Virker 6-8 timer.
Concerta®: Virker 10-12 timer.
Lisdexamfetamin (Elvanse®): langtidsvirkende desamfetamin virker 12-14 timer. Dosis ikke vægtrelateret. Start på 30 mg, øg til 50 mg eller 70 mg afhængig af effekt og bivirkningsprofil efter 3 uger.
- *Atomoxetin (Strattera®)*: virker i 24 timer. Dosis: 0,5 mg/kg/døgn i mindst 7 dage. Derefter justeres til vedligeholdelsesdosis ca. 1,2 mg/kg/døgn. Max dosis 1,8 mg/kg/døgn. Ikke så potent effekt på ADHD kernesymptomer som *MTP* og *Lisdexamfetamin* men tolereres som regel bedre ved ticlidelser.
- *Atomoxetin* i forbindelse med *Risperidon*, *Aripiprazol* og *Quetiapin (Seroquel®)* kan give risiko for forlænget QT-syndrom. *Atomoxetin* bør kun med forsigtighed gives til børn i behandling med *Salbutamol*.

Ved søvnproblemer: Nonfarmakologisk søvn hygiejne. Ved manglende effekt kan afprøves *Melatonin* 3-6 mg ca. ½-1 time inden sengetid efter søvnregistrering i 14 dage.

Ved raserianfald/adfærdsproblemer: nonfarmakologisk udredning af belastninger (skoleplacering, smerter, sexuel frustration, ikke diagnostiseret komorbiditet etc.), herefter afprøvning af *Risperidon* i ovenfor nævnte doser og regime.

Lægemiddeltilskud og udleveringstilladelse: Der kan søges enkelttilskud til *Methylphenidat*, *Atomoxetin*, *Lisdexamfetamin*.

Monitorering

Før opstart scores bivirkninger i skema. Desuden:

- **Antipsykotika:** AO, Tanner stadie, vægt/BMI, BT, rødt og hvidt blodbillede, nyre- og levertal, elektrolytter, faste BS, faste plasmalipider, prolaktin og EKG før start behandling, efter 12 uger, 6 mdr og årligt. Efter 2 uger kontrol af vægt/BMI og faste plasmalipider. Efter 4 og 8 uger kontrol af AO/ vægt/BMI.
- **Methylphenidat:** Vægt, højde, puls, BT før start behandling, efter 1 mdr, 3 mdr, 6 mdr og årligt. Der er ingen evidens for at tage EKG før start behandling medmindre der er kardiell lidelse i anamnesen. *MTP* påvirker ikke QTc.

Referencer

1. DSM-V criteria
2. Robertson MM. A personal 35 year perspective on Gilles de la Tourette syndrome: prevalence, phenomenology, comorbidities, and coexistent psychopathologies. *Lancet Psychiatry*. 2015;2(1):68-87.
3. Robertson MM. Attention deficit hyperactivity disorder, tics and Tourette's syndrome: the relationship and treatment implications. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. 2006;15:1-11.
4. Debes NMM, Skov L, Hjalgrim H. Tourettes syndrom – Genetik, neuroanatomi og neurotransmittere. *Ugeskr Læger*. 2008;170:2695-700.
5. Storch EA, Murphey TK, Geffken GR, Sajid M, Allen P, Roberti JW, Goodman WK. Reliability and validity of the Yale Global Tic Severity Scale. *Psychol Assess* 2005;17:486-91.
6. Leckman JF, Riddle MA, Hardin MT, Ort SI, Swartz KL, Stevenson J, Cohen DJ. The Yale Global Tic Severity Scale: initial testing of a clinician-rated scale of tic severity. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 1989;28:566-73.
7. Poulsen L, Jørgensen SL, Dalsgaard S, Bilenberg N. Dansk standardisering af attention deficit/hyperactivity disorder-ratingskalaen. *Ugeskr Læger* 2009;171:1500-4
8. Scahill L, Riddle MA, McSwiggin-Hardin M, Ort SI, King RA, Goodman WK, Cicchetti D, Leckman JF. Children's Yale-Brown Obsessive Compulsive Scale: Reliability and Validity. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 1997;36:844-853.
9. Storch EA, Murphey TK, Geffken GR, Soto O, Sajid M, Allen P, Roberti JW, Killiany EM, Goodman WK. Psychometric evaluation of the Children's Yale-Brown Obsessive-Compulsive Scale. *Psychiatry Res* 2004;129:91-8.

Interessekonflikter

Der er ingen interessekonflikter.

Appendiks

1. YGTSS
2. ADHD-RS skema
3. Figur 1. Tolkning af ADHD-RS skema

		Drenge			Piger		
		6-9 år	10-13 år	14+ år	6-9 år	10-13 år	14+ år
Forældre	Koncentrationsbesvær	≥ 12	≥ 14	≥ 16	≥ 10	≥ 12	≥ 11
	Hyperaktivitet/impulsivitet	≥ 12	≥ 12	≥ 13	≥ 11	≥ 11	≥ 9
Lærer	Koncentrationsbesvær	≥ 18	≥ 20	≥ 19	≥ 10	≥ 14	≥ 13
	Hyperaktivitet/impulsivitet	≥ 17	≥ 16	≥ 12	≥ 6	≥ 9	≥ 6

Figur 1. Tolkning af ADHD-RS skema

Koncentrationsbesvær: spørgsmål 1 til og med 9

Hyperaktivitet/impulsivitet: spørgsmål 10 til og med 18

(Adfærdsproblemer: spørgsmål 19 til og med 26)

4. CY-BOCS skema